

OBRAZOVANJE I JAVNI RTV SISTEM BIH

Svetlana Dušanić Gačić¹, Vesna Đurović²

SAŽETAK:

Medijska slika BiH u potpunosti održava političku realnost bosanskohercegovačkog društva. Evidentan je nedostatak analitičkih, angažovanih informativnih magazina koji se kritički bave društvenom realnošću, a samim tim nedostaje i medijske pismenosti. Javni mediji u oba entiteta pod uticajem vladajuće elite, te nedostaje osnovnih principa obrazovanja. Zakonski je ipak, definisana obaveza proizvodnje i uređivanja programa u skladu sa najvišim profesionalnim kriterijumima, uz poštovanje umjetničkih i stvaralačkih sloboda, i to nezavisno od stavova državnih organa, političkih stranaka i drugih interesnih grupa

Ključne riječi: Politika, javni servis, kritika, pismenost, obrazovanje, stvaralačka sloboda

ABSTRACT:

The media image of BiH fully maintains the political reality of the Bosnia and Herzegovina society. There is a clear lack of analytical, engaged news magazines that critically deal with social reality, lacking in media literacy. Public media in both entities are under the influence of the ruling elite, and lack of basic principles of education. However, it is legally defined obligation of production and editing of programs in accordance with the highest professional criteria, with respect to artistic and creative freedom, independent of the views of state organs, political parties and other interest groups.

Key words: politics, public service, criticism, literacy, education, creative freedom

Uvod

Način na koji je organizovan sistem javnog emitovanja u BiH, sa javnim servisima državnog i entitetskog nivoa, predstavlja složeno rješenje, koje je plod neophodnih kompromisa političke prirode.

Bosna i Hercegovina je zemlja koja ima tri javna emitera nastala kao kompromis ratom zahvaćene zemlje, a udovoljavajući etnički podijeljenim stranama. Medijski javni RTV servis Bosne i Hercegovine čine, načelno, tri ravnopravna RTV sistema: Televizija BiH, Radio-televizija Republike Srpske i Federalna televizija.

Obrazovanje medijskih profesionalaca je podložno podijeljenoj i korumpiranoj političkoj sceni u BiH, medijska sfera obrazovanja je u nedostatku javne riječi i slobodnog mišljenja. „Postoji nekoliko ključnih razloga koji zahtijevaju ozbiljno angažovanje svih raspoloživih potencijala za obrazovanje u sferi medija. Prije svega, raspad predratne novinarske zajednice u BiH rezultirao je dolaskom velikog broja mladih novinara bez iskustva i bez dovoljno formalnog obrazovanja, usljed čega kvalitete novinarstva neminovno trpi. Drugi bitan faktor koji zahtij-

1 svetlanadg@blc.edu.ba, profesor Visoke škole „Banja Luka College“

2 vesna.djurovic@blc.edu.ba, predavač Visoke škole „Banja Luka College“

jeva značajnu podršku edukaciji novinara jeste činjenica da je tokom rata u medijima u BiH došlo do zaostajanja za novim tehnologijama. Treći element je potreba odstranjivanja jezika mržnje i propagande iz novinarske prakse koji su postali dominantne forme novinarskog izraza tokom minulog rata. Osim toga, novi sociopolitički, ekonomski i pravni uvjeti zahtijevaju i nova znanja novinara i medijskih profesionalaca kako bi se oni na najbolji način prilagodili novonastalim okolnostima.”³

Kratka osvrt na istorijat

Televizijski program u BiH emituje se od šezdesetih godina prošlog vijeka, a višegodišnjim zajedničkim radom predstavnika domaćih vlasti i međunarodne zajednice na reformskom procesu uspostavljen je medijski sistem na nivou države BiH nakon građanskog rata devedesetih godina prošlog vijeka. U okviru ukupne transformacije medija u BiH jedan od najvažnijih projekata je projekat BBC-ja pod nazivom „*Partnerstvo za promjene*“ koji je finansiran od strane Kancelarije za međunarodni razvoj (DFID) vlade Velike Britanije kao dio bilateralnog programa britanske vlade za razvoj Bosne i Hercegovine.

Osnovni cilj trogodišnjeg zajedničkog rada BBC konsultantskog tima i predstavnika tri emitera (od 2002. do 2005. godine) bio je izgradnja jednog javnog, profesionalnog i politički nezavisnog Javnog RTV sistema, namijenjenog svim građanima, a koji bi trebalo da ima sve preduslove da postane samoodrživ. Zadatak je bio formiranje sistema koji može prevazići etničke barijere među narodima nakon rata te smanjenje uticaja lokalnih struktura vlasti i političkih partija na rad medija.

Nakon dugih političkih priprema i rasprava, tokom 2005. godine pozicioniran je javni RTV sistem u BiH, nakon što su oba parlamentarna doma na državnom nivou usvojila identičan tekst Zakona o javnom RTV sistemu BiH u kojem stoji da se „Javni radiotelevizijski sistem u Bosni i Hercegovini odnosi na tri javna RTV servisa i zajedničkog pravnog subjekta unutar tog sistema, kao i njegova djelatnost i organizacija.“⁴

Zakonski okviri

Na tekstu Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine radili su domaći i međunarodni eksperti, idući tragom tadašnje evropske prakse i generalnih opredjeljenja Savjeta Evrope i EU. Ambicija je bila da se konačno uredi definicija TRV servisa, odnosi tri javna RTV servisa i zajedničkog pravnog subjekta unutar njega, kao i njegova djelatnost i organizacija. Podrazumijevalo se da se u okviru RTV sistema realizuju principi i obaveze predviđene ovim zakonom, i drugim važećim zakonima u oblasti emitovanja. Za ovaj zakonski tekst uskoro se odomacio izraz „krovni“, jer je definisao osnove međusobnih spona i zajedničkih obaveza tri javna servisa: BHRT, RTV FBiH i RTRS.

Definisani su i osnovni programski principi, koje sva tri servisa treba dosljedno da poštuju, kako bi se obezbijedio raznovrstan i izbalansiran radijski i televizijski program, sa visokim etičkim standardima i standardima kvaliteta, poštovanja ljudskih života, dostojanstva i fizičkog integriteta ličnosti, kao i promovisanja demokratskih sloboda, društvene pravde, razumijevanja i mira.⁵

3 <http://www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?ID=30&n=MEDIJI%20NA%20PREKRETNICI:%20MEDIJSKA%20SLIKA%20BiH>

4 Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, usvojen 17. maja 2005.

5 *Ibidem*, član 26.

Zajednička obaveza javnih RTV servisa jeste da emituju informativni, kulturni, obrazovni, zabavni i sportski program, koji uvažava nacionalne, regionalne, tradicijske, vjerske, kulturne, jezičke i druge karakteristike konstitutivnih naroda BiH. Takođe, program treba da afirmiše potrebe nacionalnih manjina. Servisi obezbjeđuju uvažavanje prava konstitutivnih naroda i ostalih i ravnopravno uređivanje programa na tri službena jezika i dva pisma u BiH. U proizvodnji vlastitog programa i koprodukcije, servisi su dužni da obezbijede ravnopravnu zastupljenost sadržaja koji odgovaraju tradicijskoj baštini sva tri naroda i adekvatnu zastupljenost ostalih.

Osim toga, definisana je obaveza proizvodnje i uređivanja programa u skladu sa najvišim profesionalnim kriterijumima, uz poštovanje umjetničkih i stvaralačkih sloboda, i to nezavisno od stavova državnih organa, političkih stranaka i drugih interesnih grupa. Dato je pravo servisima da, u skladu sa svojim uređivačkim smjernicama, prenose sjednice ili dijelove sjednica parlamenata, dok je definisana obaveza da se na drugi pogodan način javnost informiše o parlamentarnim aktivnostima, tako da javni RTV servisi imaju slobodan pristup sjednicama parlamenata.⁶

Javni RTV servisi dužni su parlamentima i javnosti predstaviti svoje godišnje planove programa i izvještaje o realizaciji tih planova, i jednom godišnje parlamentima dostavljaju izvještaj o svojim aktivnostima, uključujući i finansijski izvještaj zajedno sa izvještajem o reviziji finansijskog poslovanja.⁷

Zakon o Javnom RTV sistemu BiH obavezao je javne RTV servise da većinu svog vremena rezervišu za evropske programske sadržaje,⁸ kao i najmanje 40% vremena emitovanja za domaći program svih žanrova.⁹ Najmanje 10% od vremena emitovanja, servisi moraju naručiti u nezavisnoj produkciji ili od komercijalnih stanica.¹⁰ Ove procenete servisi su bili dužni dostići u roku od dvije godine od donošenja „krovnog zakona”.¹¹ Sponzorisanje vijesti i informativnog programa je zabranjeno, dok svi sponzorisani programi moraju biti jasno naznačeni.¹² U svim ostalim programskim elementima postoji obaveza poštovanja odredbi koje je propisao regulator, a u izbornom periodu primjenjuju se odredbe Izbornog zakona BiH.¹³

Finansiranje javnog emitovanja

Zakonom o javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, definisan je i model finansiranja javnog emitovanja, koji je od 2005. godine počeo da se primjenjuje u BiH. Zakonom treba da se obezbijedi ravnopravan pristup sva tri servisa javnim sredstvima, kao finansiranje osnovnih funkcija korporacije. Model polazi od osnovne odredbe da je mjesečnu taksu za posjedovanje RTV prijemnika dužno plaćati svako domaćinstvo i pravno lice na teritoriji BiH, da se prihod od takse može koristiti samo za finansiranje osnovnih djelatnosti javnih servisa i da on ne podliježe poreskim obavezama.¹⁴ Smatra se da jedno lice u svakom domaćinstvu i svako registrovano pravno lice imaju jedan RTV prijemnik.¹⁵

6 *Ibidem*, član 26.

7 *Ibidem*

8 *Ovdje se ne uračunava vrijeme određeno za vijesti, sportske događaje, zabavu, oglašavanje i usluge teleteksta i telešopinga.*

9 *Ovdje se ne uračunava vrijeme određeno za vijesti i sportski program.*

10 *U ovaj procenat ne uračunavaju se informativne emisije, sportski program i marketing.*

11 *Vidi: Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, član 29.*

12 *Ibidem*, član 34.

13 *Nadležnost Centralne izborne komisije omogućava joj donošenje posebnog Pravilnika o medijskom predstavljanju političkih subjekata, koji je dokument opšteobavezujuće prirode za sve medije u BiH.*

14 *Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, član 17.*

15 *Ibidem*, član 19.

Domaćinstvo plaća taksu za samo jedan prijemnik, bez obzira na njihov ukupan broj, dok svako pravno lice ima obavezu plaćanja takse za svaki prijemnik koji posjeduje.¹⁶ O iznosu takse odlučuje Parlamentarna skupština BiH u roku od 30 dana nakon podnošenja prijedloga regulatora, a Odbor RTV sistema može jednom u pet godina izaći sa prijedlogom za izmjenu iznosa takse. Visina RTV takse usklađuje se svake godine sa službenom stopom inflacije u BiH.¹⁷ Uplata prihoda od takse vrši se na jedinstven račun, nakon što je izvršena naplata na području oba entiteta i Brčko distrikta, kao i neto-prihoda od marketinga koje ostvare sva tri servisa.

Ukupan prihod od prikupljene takse i neto-prihoda marketinga dijeli se između tri servisa, i to: BHRT, 50% takse i 50% neto-marketinga; RTV FBiH i RTRS, po 25% takse i po 25% neto-marketinga.¹⁸ Pravilnost raspodjele prikupljenih sredstava i godišnja kontrola naplate RTV takse utvrđuju se angažovanjem nezavisne revizorske institucije.¹⁹

„Evropska unija je također tražila od entiteta da izmijene i dopune zakone kojima se regulišu RTV FBiH i RTRS. Zakon o RTRS-u usvojen je 11. maja 2006. godine, dok je u usvajanju Zakona o RTV FBiH došlo do zastoja zato što hrvatski i bošnjački zastupnici u entitetskom parlamentu nisu u stanju postići kompromis, pošto hrvatski predstavnici tvrde da nacrt zakona šteti nacionalnim interesima Hrvata u BiH, te su stoga pokrenuli postupak zaštite ‘vitalnog nacionalnog interesa’. Oni tvrde i da proces odlučivanja u Odboru Sistema nije pružio garancije da će sva tri konstitutivna naroda biti jednako zastupljena. Uprkos ovim primjedbama, Ustavni sud BiH je zaključio da predloženi zakon ne ugrožava vitalne nacionalne interese hrvatskog naroda.“²⁰

Prema Bašić – Hrvatinić, takva situacija koja je trajala do jula 2008. godine, kada je konačno usvojen Zakon o Javnom servisu Radio-televizije Federacije Bosne i Hercegovine, pokazivala je da „političke elite nisu u stanju ili nisu spremne napraviti kompromis u cilju postizanja konsenzusa.“²¹

Medijska slika BiH

U procesu demokratizacije ključnu ulogu bi trebalo da imaju slobodni mediji, ali sve je manje takvih medija. Sa druge strane, povećava se broj medija u Bosni i Hercegovini koji otvoreno staju na stranu raznih političkih i ekonomskih centara moći, što, među ostalim, ilustruje i Izvještaj međunarodne organizacije „Freedom House“.²²

Uprkos medijskom pluralizmu, Bosna i Hercegovina se nalazi na 95. mjestu po slobodi medija od ukupno 196 zemalja svijeta koje su obuhvaćene Izvještajem američke nevladine organizacije „Freedom House“²³ koja prati stanje građanskih sloboda u svijetu.

U Bosni i Hercegovini se posljednjih godina više ne upotrebljava sintagma nezavisni mediji jer se od devedesetih godina naovamo, prema ocjeni direktora Medija centra iz Sarajeva Bore Kontića²⁴, izgubio značaj borbe za nezavisnost medija.

¹⁶ Ibidem, član 20.

¹⁷ Ibidem, član 22.

¹⁸ Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine, član 23.

¹⁹ Ibidem, član 24.

²⁰ S. Bašić – Hrvatinić, M. Thompson, T. Jusić, Razjedinjeni propadaju: Javni radio-televizijski servisi u multietničkim državama, Mediacentar, Sarajevo, 2008, str 96.

²¹ Ibidem, sr 97.

²² <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202010%20Full%20Report.pdf>

²³ <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Global%20and%20Regional%20Press%20Freedom%20Rankings.pdf>

²⁴ Boro Kontić, direktor Mediaplan Sarajevo, Predavač na treninzima za novinare i Školi strateškog komuniciranja. Dugogodišnji novinar Radio Sarajeva. Autor brojnih emisija tokom osamdesetih godina od Primusa (1979-1985) do Omladins www. mediaplan.ba, pristupljeno 25.12.2014.

Kontić navodi da su najveći i najuticajniji mediji u BiH privatizovani i da su pod direktnim uticajem politike i biznisa. Uz nekoliko printanih medija, internet portali su jedini koji su zadržali nezavisnost, dok su, prema Kontiću, javni mediji u oba entiteta pod uticajem vladajuće elite. Prema ocjeni Medija plana, medijska slika u Republici Srpskoj u potpunosti održava političku realnost bosanskohercegovačkog društva. Evidentan je nedostatak analitičkih, angažovanih informativnih magazina koji se kritički bave društvenom realnošću, samim tim, nedostaje i medijske pismenosti. Kritičko mišljenje, pluralizam ideja, otvorenost medija za slobodan protok informacija još nije na nivou demokratskog društva.

Masovni mediji su obavezni dio savremenih političkih sistema sa kojim su u simbiozi, bez obzira na to o kakvoj sprezi se radi. Gledanost, čitanost i slušanost medija, njihov uticaj na uspješnost, postaju dio aparata javne vlasti, te preuzimaju ulogu stvaraoca javnog mnjenja. To znači da su mediji u sprezi sa političkim strukturama, te da ih državni aparati stavljaju pod svoje okrilje. Veljanovski, profesor na Beogradskom fakultetu političkih nauka, takođe dijagnostikuje prevelik uticaj politike na medije u regionu. S tim u vezi, Veljanovski navodi „Čak, imate u javnosti ljude koji su dio društvenog i državnog establishmenta, a koji se izjašnjavaju da država ima pravo na svoje medije, da država ima pravo da smjenjuje direktore, glavne i odgovorne urednike, da ima pravo da utiče na uređivačku koncepciju“.²⁵

U savremenom svijetu potreba građana za kvalitetnom informacijom neprestano raste, u aktuelnoj političkoj situaciji u BiH, javnom sferom uglavnom dominiraju država i političke strukture sa vlastitim javnim interesima. U takvoj sferi najvažniju ulogu imaju javni radio-televizijski servis koji treba da preuzme ulogu borca za prave vrijednosti, a koji po definiciji, mora da teži i dvosmjernosti komuniciranja sa građanima od kojih je finansiran i kontrolisan.

„Državni emiteri programa oduvijek su sebe smatrali bedemom protiv neumjerenog ponašanja privatnih medija, koje često politički karakterišu kao ‘desničarske’ i nisu objektivni, mada je to na osnovu njihovog programa često teško dokazati. Tvrdi se da je jačanje emitiranja javnog servisa u opštem interesu.“²⁶ U skladu sa tim, neophodna je i reforma obrazovanja medijskih radnika u BiH, koja je do sada svođena na dva osnovna nivoa u okviru katedri žurnalistike na univerzitetima, te izvan akademskih okvira, kroz razne seminare, radionice i škole novinarstva.

Zaključak

Javni servisi bore za gledanost, a zbog sve veće prisutnosti komercijalnih televizija koje nude na neki način drugačiji program, sa jedne strane sa više zabave, a sa druge sa manje nacionalizma.

Televizija je još najuticajniji medij, a posebno javna televizija koja je i najdostupnija. Samim tim javna televizija ima i najveću moralnu odgovornost.

Kako navodi Z. Peruško, važno je da javni servis pronađe pametnu odbranu od komercijalnog i senzacionalističkog koja će uključivati i njegovu obvezu javne usluge u području informativnog, kulturnog, obrazovnog i zabavnog programa. Javni servisi moraju da rade na sadržaju programa i njegovom kvalitetu, što doprinosi gledanosti televizije.

25 R. Veljanovski, *Javni RTV servis u službi građana*, Clio, Beograd, 2005, str 79.

26 R. Ruk, *Evropski mediji u digitalnom dobu*, Clio, Beograd, 2011, str 150.

Gledanost postaje glavno mjerilo uspješnosti emisije, programa, cijelog medija, ali i samih novinara. Upravo u tome leži „dvojnost novinarske profesije: izložena je uticaju tržišta, ravna se prema strogim etičkim i moralnim postavkama“.²⁷

Kada je riječ o obrazovanju medijskih radnika, „akademske studije novinarstva i dobro situirana praktična obuka novinara su komplementaran vid edukacije koji bi ubuduće trebalo prakticirati.

Pri tome bi studije novinarstva trebalo osloboditi njihovog nacionalno-političkog predznaka, a podržati one projekte praktične edukacije koji su kontinuirani i zasnovani na najvišim standardima profesije i tehnologije. Budućnost edukacije novinara u BiH svakako leži u neposrednijoj i dugoročnoj saradnji fakulteta i institucija za praktičnu obuku novinara“.

LITERATURA

1. R. Veljanovski, Javni RTV servis u službi građana, Clio, Beograd, 2005
2. R. Ruk, Evropski mediji u digitalnom dobu, Clio, Beograd, 2011
3. Babić Duško i Udovičić Zoran, Ljudska prava: priručnik za novinare, Media Plan Institut, Sarajevo
4. Zakon o Javnom radiotelevizijskom sistemu Bosne i Hercegovine
5. S. Bašić – Hrvatin, M. Thompson, T. Jusić, Razjedinjeni propadaju: Javni radio-televizijski servisi u multietničkim državama, Mediacentar, Sarajevo, 2008
6. Branković, S., Dnevna ekonomija vremena žitelja Srbije: Projekat istraživanja i osnovne dimenzije, mere i nalazi, Kultura polisa, posebno izdanje, god. VI, Udruženje za političke nauke Srbije – ogranak u Novom Sadu, 2009
7. Reporters Sans Frontiers, 1997 Report: The Balkan Countries, Balkanmedia, Vol.6, No.1, Spring 1996
8. IREX ProMedia, At Risk: Political Intimidation of Journalists and Their Media in Bosnia and Herzegovina - Sources, Effects and Remedies, Draft Discussion Paper by IREX ProMedia, Sarajevo, 10 July 2000
9. Milutinović, Harmonizacija nacionalnih propisa sa evropskim regulatornim okvirom u oblasti radio-difuzije u Srbiji, Srpska politička misao, god. XIX, vol. 37, no. 4/2012, Institut za političke studije, Beograd, 2012.
10. Jusić Tarik & Media Plan Institute ““ Monitoring Public Service and Advertising Programming in 8 TV Stations in Bosnia and Herzegovina, Media Plan Institute, Sarajevo, July 2000.
11. V. Car, Konvergirani javni medijski servis, Medijska istraživanja, Politička misao, Vol XLIV, br. 2, 2007.
12. Deklaracija Saveta Evrope o zaštiti medija u demokratiji u kontekstu medijske koncentracije, 2007.
13. Thompson, Mark, Forging War: the media in Serbia, Croatia and Bosnia-Herzegovina, Article 19, London, 1994.
14. Udovičić, Zoran, Dosije: Javni RTV servisi BiH, od ideje do radikalnih rješenja, Media Plan Institut, Novosti o medijima br. 66, Sarajevo,
15. Splichal, Slavko, Media Beyond Socialism, Westview Press, Oxford, 1994.
16. <https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP%202010%20Full%20Report.pdf>
17. <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Global%20and%20Regional%20Press%20Freedom%20Rankings.pdf>
18. <http://www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?ID=30&n=MEDIJI%20NA%20PREKRETNICI:%20MEDIJSKA%20SLIKA%20BIH>

27 S. Malović, S. Ričardi i G. Vilović, *Etika novinarstva, Sveučilišna knjižara i ICEJ, Zagreb., 2007., str 35.*